

جزوه

روانشناسی خانواده

اکثر افراد در خانواده دنیا می‌آیند و در خانواده نیز می‌میرند. خانواده شالوده حیات اجتماعی محسوب گردیده و گذشته از وظیفه تکثیر، نخستین نهاد اجتماعی (Family) و ضامن نسل و کودک پروری برای بقای نوع بشر می باشد و وظایف متعدد دیگری از قبیل تولید اقتصادی ، فرهنگ پذیر کردن افراد را نیز بر عهده دارد. بنابراین خانواده نقش مهمی در انتقال هنجارهای اجتماعی به وی ایفا می‌نماید. از سوی دیگر با توجه به اینکه خانواده با نظام پایگاهی جامعه در ارتباط است، موقعیت فرد نیز تا حدودی مبتنی بر موقعیت ..اجتماعی خانواده‌اش خواهد بود

تعریف خانواده

خانواده یک واحد زیستی بیولوژیکی) است که تشکیل آن مبتنی بر پیوند زناشویی است که براساس آن افراد دارای رابطه سببی یا نسبی بوده و با یکدیگر خویشاوند هستند.

اهمیت روان شناختی خانواده

مهمترین عامل اجتماعی شدن در زندگی هر انسان ، تجارب دوران کودکی وی در محیط خانواده است. فضای خانواده آکنده از مهر و محبت ، فداکاری و گذشت ، صمیمیت و گرمی و در عین حال گاهی توام با حسادت و رشک ، دشمنی و کینه توزی ، نفرت و خشم است. کودکان در جریان اجتماعی شدن اینگونه عواطف را در کنار والدین و خواهران و برادران خود تجربه می‌کنند. اعضای خانواده آنقدر به هم وابسته‌اند که هر نوع مشکل یا مسئله یک عضو خانواده بطور مستقیم یا غیر مستقیم بر زندگی سایر اعضا تاثیر می‌گذارد. از طرف دیگر خانواده به دلیل همین نفوذ و تاثیر بر افراد ، گاهی به عنوان روشی برای درمان اختلالات بکار می‌رود. روان شناسان بالینی و مشاوره گاهی ترجیح می‌دهند در درمان یک فرد ، همه اعضای خانواده را از نزدیک ملاقات کنند.

مطالعات مربوط به خانواده

مطالعات مربوط به خانواده حوزه‌های مختلفی را در بر می‌گیرد. از جمله این حوزه‌ها می‌توان ازدواج ، تشکیل خانواده ، تعامل‌های زناشویی ، روابط والدین و فرزندان (کودکان) ، اختلافات خانوادگی ، طلاق و جدایی و ... را می‌توان نام برد. هر یک از این حوزه‌ها ابعاد وسیعی را شامل می‌شود.

مشکلات مربوط به مطالعات خانواده:

چند وجهی بودن موضوع

خانواده یک نهاد چند وجهی (چندبعدی) است که روابط درون آن از پیچیدگی‌های ویژه‌ای برخوردار است که در مطالعات خانواده باید مدنظر قرار گیرد. این بدان معنی است که افراد خانواده تاثیر متقابلی بر رفتار (Behavior) همدیگر دارند و جدا کردن یا عدم توجه به این تاثیرات باعث کاهش اعتبار (Validity) یا بی‌اعتباری نتایج مطالعات می‌شود.

تفاوت‌های زمانی

خانواده یک نهاد ایستا نیست، بلکه پویا است. تعریف و نگرشی که به خانواده در حال حاضر وجود دارد با نگرش‌های نیم قرن پیش تفاوت زیادی دارد و مطمئناً در طول سال‌های آینده نیز دچار تحول خواهد شد. بنابراین تعمیم نتایج مطالعات دیروز به خانواده‌های امروزی و تعمیم نتایج امروز به فردا کاری اشتباه است و به برداشتی نادرست از وضعیت خانواده و در نتیجه برنامه‌ریزی غلط منجر می‌شود. این مطالعات باید همراه با تحول خانواده‌ها در طول زمان، متحول شوند تا نتایجی کارآمد و قابل استناد ارائه دهند.

تفاوت‌های فرهنگی

تعریف و نگرشی که به خانواده در یک جامعه وجود دارد با جوامع دیگر تفاوت‌های زیاد و در بعضی مواقع بنیادی دارد. نوع ازدواج، روابط زناشویی، شیوه فرزندپروری و ... در فرهنگ شرقی بویژه در فرهنگ ایرانی اسلامی با فرهنگ‌های غربی تفاوت بنیادی دارد. همچنانکه در درون یک جامعه نیز خرده فرهنگ‌های مختلفی وجود دارند که شیوه‌ها و سنت‌های مخصوص خود را دارا می‌باشند و با توجه به این واقعیت بحث از خانواده بدون توجه به عوامل فرهنگی از اعتبار لازم برخوردار نخواهد بود.

ارتباط با سایر مباحث

در حوزه روان‌شناسی، روان‌شناسی خانواده از نتایج روان‌شناسی رشد در درجه اول از روان‌شناسی یادگیری و روان‌شناسی تربیتی در درجه دوم استفاده‌های زیادی می‌برد. همچنین روان‌شناسی خانواده ارتباط جدانشدنی با برخی از علوم انسانی مانند جامعه‌شناسی، علوم اجتماعی و مردم‌شناسی دارد.

کاربردها

روان شناسی خانواده با استفاده از تحقیقات سایر حوزه‌های روان شناسی و همچنین تحقیقات مربوط به خانواده به بررسی موانع و مشکلات مربوط به خانواده از قبیل مشکلات ازدواج و دوران نامزدی، اختلافات زناشویی و علل آن، شیوه تعامل و روابط زناشویی و همچنین شیوه تعامل با فرزندان و ... می‌پردازد تا برای بهبود روابط خانوادگی و پیشبرد بهداشت روانی خانواده راهکارهای عملی ارائه دهد.

خانواده یکی از قدیمی‌ترین نهادهای اجتماعی و سنگ بنای جامعه بوده و در جوامع مختلف دارای نقش، پایگاه و منزلت ویژه ای است به گونه‌ای که هیچ جامعه بشری بدون خانواده برپا نمی‌ماند

یکی از مهمترین علل نداشتن تمایل به ازدواج رسمی و تشکیل خانواده در غرب عدم اعتماد طرفین به یکدیگر برای ادامه زندگی است، بنابر این سعی می‌شود برای مدتی قبل از ازدواج رسمی زندگی مشترک داشته باشند، تا شناخت بیشتری کسب کنند که گاهی تا چندین سال ادامه می‌یابد و بیشتر آنها به جدایی می‌انجامد و زنان آسیب زیادی از این رابطه می‌بینند. گاهی چندین بچه از پدران و یا مادران مختلف در این خانواده‌ها با هم زندگی می‌کنند. واضح است که چقدر عدم ثبات روحی و خطرات مسایل تربیتی ناشی از آن، این خانواده‌ها را تهدید می‌کند.

تعریف علم روانشناسی

روان شناسی علم مطالعه رفتار و فرآیند روانی موجود زنده به خصوص انسان است. (آنزیم تولین استریز را در سلول گلیای مغز تزریق می‌کنند). چون از شیوه‌های تجربی و عملی استفاده میکنیم روان شناسی علم است.

فرآیندهای روانی کدام اند؟

انگیزه یک فرآیند روانی است. احساس، تفکر، استعداد، تخیل، علاقه، توجه، خلاقیت و ... که هر کدام یک فرآیند روانی اند.

روش‌های علمی یا تحقیق تجربی

روشی که محققان برای بررسی روشهای پدیده‌های مورد مطالعه از طریق تجربی بکار می‌برند مراحل روش علمی یا روش تحقیق تجربی می‌گویند.

1- طرح مسئله

اولین عامل و مورد در روش علمی طرح مسئله است.

- 2 گردآوری اطلاعات

- 3 ساختن فرضیه

فرضیه:

آن حدس و گمان علمی محقق را گویند که برای پاسخ احتمالی مسئله مورد نظر ارائه شده است. محقق از رد یا اثبات فرضیه ناراحت نمی شود. جهت گیر نیست و تعصب ندارد. اگر غیر این باشد اعتبار فرضیه اش کم و بی ارزش می شود.

- 4 تجزیه و تحلیل اطلاعات

یک محقق بر این باور است که من به عنوان محقق ساده پس از تجزیه و تحلیل پارامترها به این نتیجه رسیدم و خواهشمندم دیگران هم این تحقیقات را انجام دهند.

- 5 نتیجه گیری و صدور نظریه

نظریه ها تعمیم پذیر نیستند. زمانی نظریه یا تئوری قابلیت تعمیم پیدا می کند که اولاً توسط سایر محققان و ثانیاً در جوامع آماری مختلف و ثالثاً در زمانهای متفاوت تجربه شده باشد و نتایج با هم همخوانی داشته باشد. اگر هم مدتها مورد نقص و نقض نداشت قانون می شود.

تعریف خانواده:

یک واحد زیستی است که تشکیل آن مبتنی بر پیوند زناشویی است و براساس آن افراد دارای روابط سببی و نسبی و نقشهای مقبول (براساس مبنای پذیرفته شده فرهنگی) بوده و با یکدیگر خویشاوند هستند.

خانواده به عنوان یک نظام اجتماعی

تعریف نظام:

مجموعه عناصر و اجزایی که با یکدیگر مرتبط اند بر هم دیگر اثر می گذارند و برای یک منظور خاصی گرد هم آمده اند و در مورد خانواده باید به واژه نقش و نقشهای متقابل باشدت و صراحت بیشتری تاکید نماییم.

الف) وظایف و تکالیف نقش

آن دسته از مسئولیت هایی که با پذیرش نقش در قبال دیگران باید بر عهده گرفته و انجام دهیم.

ب) آن رشته از مزایایی که به واسطه پذیرش نقش بایستی دیگران در قبالما بپذیرند و انجام دهند.

تاثیر خانواده بر تفاوت‌های فردی فرزندان

انواع تاثیرات:

مقتدر ترین واحد اجتماعی تاثیر گذار بر تفاوت های فردی انسان واحد خانواده است. خانواده اولین محیط اجتماعی کودک است و تاثیر گذاری هر خانواده نسبت به دیگر خانواده ها متفاوت است که به عواملی ارتباط دارد به شرط زیر:

1- جامعه ای که خانواده را در بر گرفته است.

2- منظومه خانوادگی از نظر تعداد افراد

3- نوع خانواده از نظر هسته ای یا گسترده بودن

4- اقتدار پدر یا مادر در حل و فصل امور خانه (مادر سالار: ایل و تبار مادر دارند. مادر بومی هستند و مادر نامی هستند که در این نوع خانواده ها فرهنگ مونث غالب و دختر عزیز است و پدر سالار: ایل و تبار پدری، پدر بومی و پدر نامی و فرهنگ غالب فرهنگ مذکر است)

5- محیط فیزیکی خانواده از نظر مکانی

6- همسایه ها

7- عوامل اقتصادی داخل خانواده

انواع خانواده ها و تاثیر گوناگون آن ها بر تفاوت های فردی

۱- خانواده تک فرزندی

که به دو گونه اند:

الف) خانواده هایی که فرزندشان خواسته شده است و والدین منتظر آمدن او بودند و تمام محبت و خدمات خانواده را در اختیار فرزند می دانند. کودکی که در این خانواده رشد میکند، اگر خوب تربیت بشود خوب بزرگ می شود. این کودک در این خانواده زیر بار مراقبت‌های بی شمار خانواده قرار می گیرد و هویت خودش را به عنوان یک فرد از دست می دهد. مشکل این کودکان وقتی آغاز می شود که وارد یک محیط دیگر مثل مدرسه می شوند. پس خیلی زود ناکام و سرخورده می شوند. چون پدرها و مادرها مانند یک خدمتگزار در خدمت او بودند و تمام هستی و زندگی شان را همان یک بچه می دانند. این بچه ها دو ویژگی پیدا می کنند:

۲- خودمداری

۱- خودشیفتگی

ناکامی ها و شکستهای این قبیل کودکان آنان را به گونه ای مضطرب می کند که جبرانش بسیار مشکل است. وابستگی شدید آنان به والدین مانع رشد شخصیت آنان می گردد. در اینجا محبت زیاد فرد را حقیر بار می آورد. در حقیقت شخصیت بچه ها را به اسارت می کشد. اعتماد به نفس و استقلال رای را از او میگیرد و او را تبدیل به فردی ضعیف النفس، دارای تعدد شخصیت، خجالتی و مدام استمداد طلب می گرداند.

ب: فرزند ناخواسته (منتظر فرزند نبودند)

اگر متمکن باشند سعی میکنند بچه را به افراد دیگر یا جهت تربیت و نگهداری تحویل دهند. آنها معمولاً در برنامه ریزی های کوتاه مدت و بلند مدت خود حضور چنین فرزندی را مخل می دانند. بدیهی است محیط شبانه روزی یا لله و دایه از نظر مواهب مادی و رفاهی هر چقدر هم غنی و جالب باشد هرگز نمی توانند جای خانواده را بگیرند، چون لبخند و آغوش مادر دارای ویژگی های خاص تربیتی بر فرزندان می باشد. این قبیل بچه ها از نقطه نظر عاطفی در یک محیط مصنوعی بار می آیند و شخصیت قوام یافته ای نخواهند داشت.

تعریف هویت: آنچه که ما خود را به آن می شناسیم و به دیگران می شناسانیم هویت ماست.

۲ - خانواده های پر جمعیت کثیرالاولاد

خصوصاً اگر پدر به دلیل گرفتاری شغلی مدت طولانی تری خارج از خانه باشد. خواهر و برادر مرجع قدرت و تصمیم گیری می شوند. بدیهی است آنان پختگی لازم برای تربیت فرزندان را ندارند و برای انتظام بخشی به امور خانواده با شدت و قدرت (زور) اقدام می کنند. در این نوع خانواده ها گروه بندی، دروغ، ریاکاری، ظاهرسازی و ... زیاد به چشم می آید. بعضی دچار اتهام و بعضی دیگر نه. اما در صورتی که پدر و مادر ناظر بر امور خانواده باشند و مدیریت خانواده را خود بر عهده گیرند خواهر یا برادر بزرگتر می توانند الگوهای خوبی برای بچه های کوچک تر محسوب شوند و باورهای خوب خود را به آنان انتقال دهند.

۳ - خانواده هایی که افراد مزد بگیر را برای نگهداری فرزندشان استخدام می کنند

نظیر لله، دایه، پرستار یا خدمتگزار که امر تربیت فرزندان را به جای والدین برعهده گیرند. بدیهی است سرپرستان سیاق تربیتی خودشان را اعمال می کنند و هر چه را که آموخته اند می آموزند. مسلم است آنان جایگاه تربیتی مادر و پدر را پر نمی کنند. گرمی تن مادر دوا می دهد که آنها محروم اند. بچه هایی که گرفتار این گونه افرادند، به دلیل کمی دانش و عدم تسلط به حصول تربیتی غالباً کاووسهای شبانه می بینند، شب ادراری دارند و یا دچار لکنت زبان می شوند.

۴- خانواده هایی که افراد مسن در غیاب پدر و مادر مسئولیت تربیت بچه ها را عهده دارند

عموما دچار تناقض می شوند. بچه نمیدانند مرجع تربیتی اش کیست؟ و در مواقع لازم دستورات تربیتی را از چه کسی بپذیرد؟ در این خانواده ها افراد مسن به حرفهای خود معتقدند و به شدت پایبند. آنها پدر و مادر جوان را به چشم فرزندان خردسال خود می نگرند. هر چند آنها دوره های تخصصی تعلیم و تربیت کودک را نیز گذرانده باشند. از همه دایه ها مادر بزرگ نزدیک تر است و ارجح تر است.

۵ - خانواده هایی که میتوان گفت از هم گسسته اند

که انواع و اقسام مختلف دارند:

الف) طلاق گرفته اند

ب) فاقد پدر یا مادر هستند (فوت شده اند)

ج) یکی از والدین یا هر دوشان گرفتار اعتیاد یا الکلی هستند

د) فرزند گرفتار است (نامادری یا ناپدری دارد)

هـ) دچار طلاق عاطفی اند (با هم هستند اما از هم دورند)

فرزندان این قبیل خانواده ها تکیه گاه مناسبی ندارند. امنیت خاطر ندارند، اعتماد به نفس ندارند. عموماً در زندگی تحصیلی، شغلی و زناشویی خود نا موفق اند. از عزت نفس پایین برخوردارند. دچار ضعف شخصیتی و عقده حقارت می شوند.

عواملی که موجب طلاق می شوند:

۱ - کم تجربگی و کم سن و سالگی زوجین - سن و سال بالای زوجین

۲ - فرزند دار نشدن

۳ - زندگی شهرنشینی بدون فرهنگ شهرنشینی

۴ - نابرابری تحصیلی

۵ - بی مهری و بی وفایی

۶ - تندخویی و بد زبانی

۷ - خودبینی، دروغ گویی و سوء ظن

۸ - میگساری، اعتیاد و ولگردی

۹ - فقدان روابط جنسی متعارف

۱۰ - ازدواج های موقت و پنهانی

۱۱ - ازدواج عاریتی

۱۲ - اختلافات سیاسی، اقتصادی، دینی و عقیدتی

۱۳ - اجتماعی شدن به شیوه های مختلف

ویژگی ها، عوارض و نارسایبی های جسمانی و عاطفی فرزندان خانواده های بد یا بی سرپرست:

۱ - کینه توز، انتقام جو و بد قهر

۲ - سرکش و عسانگر و مقررات را زیر پا می گذارند

۳ - تا ۸۰٪ آنها دچار شب ادراری می شوند

۴ - در خواب و بیداری بی قرارند (نمیدانند چه میخواهند)

۵ - نسبت به بزرگ ترها بدبین و سوء ظن دارند

۶ - دروغگو لاف زن هستند

۷ - زود رنجند

۸ - وسایل شخصی و بازی و مواد غذایی را اختکار می کنند

۹ - استخوان بندی و فیزیک بدنی ضعیف دارند

۱۰ - در برقراری روابط اجتماعی و عاطفی ضعیفند

۱۱ - در فعالیتهای ذهنی مثل دقت، تمرکز، توجه، حافظه و یادگیری ذهنی بی علاقه و کند عمل می کنند

اجتماعی شدن در خانواده

تعریف اجتماعی شدن:

اجتماعی شدن فرایندی است که از طریق آن کودکان رفتار، مهارتها، انگیزه ها، ارزشها، اعتقادات و معیارهایی را که مطلوب و مناسب و مشخصه فرهنگشان است می آموزند.

منابع اجتماعی شدن:

افراد و نهادهایی را که در این فرآیند شرکت می کنند، مانند والدین، خواهران و برادران، گروه همسالان، تلویزیون و سایر رسانه های گروهی و به طور معمول و کاملاً جدی

«خانواده» مهم ترین بخش از محیط کودک اند. بر همین دلیل خانواده مهم ترین و قوی ترین عامل اجتماعی کردن کودکان تلقی می شود.

ابزار اجتماعی شدن:

مشاهده و تقلید، پاداش و تنبیه، تشویق و تقویت، ایجاد احساس شرم از دیگران و تشویق‌های کلامی و غیر کلامی

عوامل موثر در فرزند پروری

۱- زمینه فرهنگی

که مجموعه آداب، رسوم، عواطف، عقائد، شعر، ادبیات و ... را گویند.

۲- سطح رشد کودک

که در روشهای انضباطی تاثیر می‌گذارد، زمانی همراهی محبت، زمانی توضیح و تشویق، زمانی خطاب و امر و نهی و زمانی تنبیه. کودک را با لغات بزرگ حرف نمی‌زنیم. (استنباط، استدراک و ...) بعضی اوقات کودک حرف ما را نمی‌فهمد و به فقط نگاه میکند. متناسب با سن رشد او باید همراهی کرد. از نظر پیاژه او واژه‌ها را حفظ می‌کند مثل ۳ ضرب در ۴ که می‌شود ۱۲. او قانون اعداد را نمیداند.

یادگیری چیست؟

علمای علوم تربیتی یادگیری را تغییرات نسبتاً پایدار در رفتار موجود زنده می‌دانند که بر اثر مرور زمان و تجربه حاصل آمده باشد.

۳- به تدریج با رشد زبان از راهنمایی‌های کلامی توضیح و استدلال می‌توان استفاده کرد.

۴ شخصیت والدین، انتظارات آنها، اعتقاد آنان درباره اهداف اجتماعی شدن طبیعت کودکان و آگاهی والدین از روشهای موثر اجتماعی کردن

انواع اجتماعی شدن

الف) درونی کردن ارزشها: اینکه شخص پشت چراغ راهنمایی می‌ایستد و می‌فهمد که اگر تخلف کند جریمه می‌شود.

ب) اعمال مجازات: شخص در قبال تخلف جریمه و زندانی می شود.

۵ - خصوصیات شخصیتی، علایق و توان مندی های شناختی کودکان

۶ - زمینه اجتماعی گسترده تر که رابطه والدین و فرزندان در آن جای می گیرد.

نظیر روابط زناشویی، شبکه های اجتماعی، تجارب شغلی والدین و ... . در گذشته با پدر و مادر بود اما امروزه تربیت به عوامل دیگر مثل کوچه، رسانه و همسالان و مدرسه و ... بستگی دارد.

خصوصیات والدین، اعتقادات و باورهای آنان

- والدین سالم و بالغ (بلوغ عقل و عاطفه اجتماعی) در مقاسه با والدین ناسالم و نابالغ معمولاً با حساسیت و مهربانی بیشتری به نیازها و تمنیات کودکان توجه می کنند و این نوع فرزند پروری امنیت اخلاقی و عاطفی، استقلال و موفقیت های هوشی را تشویق می کنند. باید قول و قرار ها شدنی باشد . توجه به فرزند منوط به شرایط خاص نباشد.

- بعضی از والدین معتقدند که کودکان سازنده و یادگیرندگانی خود نظم دهنده اند که از طریق تجربه کردن، آزمایش، دانش کسب می کنند. این گونه والدین درباره بسیاری از مسائل با کودکان حرف می زنند و از آنان سؤالات بسیاری می پرسند در نتیجه آنان را در تفکر و استدلال بر می انگیزانند. بر عکس والدینی که فکر می کنند که فرزندانشان یادگیرندگانی منفعل اند، مستقیماً آنها را هدایت می کنند و مرتباً فرمان می دهند و رد نتیجه به احتمال کمتری رشد شناختی آنان را تشویق و تربیت می نمایند.

- جهت گیری اجتماعی والدین نیز در کنش متقابل آنان با فرزندانشان تاثیر می گذارد. والدینی که بر خصوصیات روانی، انگیزه ها و احساسات تاکید می کنند برعکس آنهایی که به خصوصیات جسمانی، شغل، یا موقعیت فرد در جامعه تاکید می کنند در روشهای انضباطی خود فرد مدارند.

انواع معلم در آموزش و یادگیری

الف) درس نگر: معلم میگوید همین که من می گویم و باید یاد بگیرید (دروس ریاضی و هندسه و ...)

ب) فراگیر نگر : معلم می گوید کودک در کلاس چه نیازهایی دارد که من برطرف کنم و علم در درجه دوم قرار دارد.

ج) درس نگر فراگیر نگر: هر دو مطلب بالا باهم

آنها توجه کودکان را به احساسات و انگیزه های دیگران جلب می کنند و آنان را تشویق می کنند که روی رفتار و احساساتشان تامل کنند. این روش به رشد درک کودک حس مسئولیت پذیری شخصی، عزت نفس و خود مختاری او کمک می کند.

اگزوسیستم چیست؟

کنش خانوادگی که از جمله آن روش های فرزند پروری است . ممکن است تحت تاثیر شرایط محیطی خارج از وضعیت خانواده قرار گیرد که اوری برون فبرنر این شرایط را اگزوسیستم نامیده است و شامل محل کار والدین، شبکه های اجتماعی، تاثیرات اجتماع، رسانه ها، همسالان و ... است.

تقویت و تنبیه

تعریف تقویت: تقویت را افزودن یک عامل خوش آیند یا کاستن یک عامل ناخوش آیند در ادامه یک رفتار مطلوب به منظور افزایش احتمال وقوع آن رفتار می دانند.

تعریف تنبیه: افزودن یک عامل ناخوش آیند یا کاستن یک عامل خوش آیند در ادامه یک رفتار نامناسب به منظور کاهش احتمال وقوع آن رفتار می دانند.

تقویت کننده ها یا اولیه اند یا ثانویه

- **اولیه:** به شکل طبیعی برای موجودات زنده خوش آیند به شمار می آیند. مانند آب و غذا و شانس

- **ثانویه :** خوش آیندی خود را به دلیل همراهی با تقویت کننده های اولیه بدست می آورند مثل پول

انواع برنامه های تقویت

الف) پیوسته

اگر پس از انجام یک عمل به شکل پیوسته رفتار را تقویت کنیم، به این نوع تقویت، تقویت پیوسته می گویند.

ب) سهمی

در صورتی که تقویت پس از انجام هر عمل ارائه نشود و گهگاه صورت گیرد به این نوع تقویت هم تقویت سهمی می گویند.

انواع برنامه تقویت سهمی

الف) به ازای تعداد

۱ - تقویت نسبی ثابت

در این نوع تقویت رفتار مطلوب بر اساس وقوع رفتار تقویت می شود. محض نمونه : به ازای هر ۴ نمره ۲۰ که پدر به فرزندش قول تشویق می دهد.

۲- تقویت نسبی متغیر

در این تقویت میانگین تعداد پاسخها عددی است معین. ولی تعداد پاسخها در هر بار تربیت متغیر می باشد. مثل : بعد از ۷ بار، بعد از ۱۲ بار، بعد از ۱۵ بار، بعد از ۶ بار که میانگین ده بار است.

(ب) به ازای زمان

۱- تقویت فاصله ای ثابت

در این تقویت ملاک تقویت تعداد پاسخها نیست. بلکه زمانهای ثابت است . مثلا به ازای هر ۵۰ دقیقه کلاس

۲- تقویت فاصله ای متغیر

دی این برنامه رفتار در فاصله های زمانی متفاوت تقویت می شود. چنانچه ممکن است میانگین این فاصله های زمانی زمان مشخص باشد.

نقش و کارکردهای خانواده

۱- تولید مثل

۲- روابط جنسی و تنظیم مشروعیت بخشیدن به تمایلات جنسی که توسط خانواده صورت می پذیرد.

۳- حمایت و مراقبت از کودکان بویژه زمانی که نوزاد به بلوغ زیستی نرسیده باشد.

۴- اجتماعی کردن فرایندی است که بر اثر آن فرزندان خانواده برای در جامعه زیستن آموزش می بینند.

۵ - خانواده از طریق تخصیص پایگاه به اعضای جدید خود برخی از موقعیتهای اجتماعی را تفویض می کند. (افراد با موقعیت هایشان، نقش هایشان، توانمندی و استعدادشان علایق و سلايقشان وارد جامعه می شوند و خود را به دیگران در جامعه معرفی می نمایند. به همین دلیل افرادی که در این خانواده ها هستند جامعه پذیرترند.)

۶ - کارکرد عاطفی خانواده که از نیاز انسان به محبت و وابستگی های عاطفی ناشی می شود.

۷ - بعضی از خانواده ها دارای کارکرد اقتصادی نیز هستند.

طبقه بندی خانواده ها

۱ - وست ابعاد خانواده و خویشاوندی

الف) هسته ای (مرکزی) زن و شوهر و فرزندان

ب) گسترده (همخون) پدربزرگ و مادربزرگ و عمه و عمو و ...

۲ - نحوه انتخاب همسر

الف) قواعد درون همسری - فقط به عشیره خودشان دختر یا پسر می دهند

ب) قواعد برون همسری

۳ - مرکز ثقل قدرت

الف) خانواده پدر سالار - خاص

ب) خانواده مادر سالار - خاص

ج) خانواده های تساوی گرا (صنعتی، مدرنیته)

۴ - منشا و نسب

الف) در خانواده پدر تبار نسبت از طریق مردان تعیین می شود

ب) در خانواده مادر تبار روابط و پیوندهای خونی از طریق زنان تعیین می شود

ج) در خانواده دو تبار (غربی) نسب از هر دو سو تعیین می شود

۵ - محل اقامت

الف) خانواده های پدر مکان

ب) خانواده های مادر مکان

ج) خانواده های نومکان

دگر گونی خانواده در دوره معاصر

۱ - وسعت ابعاد خانواده در سالهای اخیر تنزل پیدا کرده است

الف) رشد شهرنشینی ← با منع کردن کودکان در شهرها ← مخارج زیاد زندگی ← و نتیجتاً محدودیت زاد و ولد

ب) کارایی بیشتر و پذیرش گسترده تر وسایل پیشگیری از بارداری

ج) تغییرات در موقعیت اقتصادی خانوار (از تولید کنندگی به مصرف کنندگی تبدیل شده اند)

د) تساوی اجتماعی، سیاسی و بالاخص اقتصادی زنان باعث شد نقش زن به عنوان خانه دار، همسر و مادر به زن کارمند یا کارگر تغییر ماهیت دهد و آنان با استقلال بیشتری به زایمان و پیشگیری بارداری برنامه ریزی می نمایند.

۲ - سن ازدواج: که در جهان سوم رو به افزایش است.

۳ - گرایش به طلاق: به ویژه در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه و کلان شهرها در حال افزایش است.

۴ - نسبت ورود زنان همسر دار به بازار کار: که در اغلب کشورها رو به افزایش است در زمینه فرهنگی نیز پایگاه زن و تصویر اجتماعی او در محیطهای مختلف دستخوش دگرگونی بوده است. پایگاه و نقش زن در جوامع امروزی عوض شده است.

۵ - خانواده هنوز نقش اساس خود را که همان ضامن بقای جامعه از طریق تولید نسل هست حفظ کرده است و با این که مولید کم شده است در مقابل احتمال بقای فرزندان رو به افزایش است. مثل مرگ و میر در بنگلادش

۶ - خانواده به لحاظ کارکرد اجتماعی کردن افراد همچنان مهم باقی مانده است. خانواده محترم تر است از جامعه

۷ - با توجه به اینکه فرهنگ معاصر تاکید بیشتری بر همزیستی و با هم بودن دارد کارکرد خانواده از لحاظ عاطفی افزایش یافته است.

۸ - کارکرد های خانواده از لحاظ حمایتی و نگهداری رشد چندانی نیافته است. وجود سازمانهایی نظیر خانه سالمندان، سازمانهای مدد کاری اجتماعی، بهزیستی، تامین اجتماعی، کانونهای اصلاح و تربیت و مراکز نگهداری شیرخواران و ... همه نیاز به حمایت خانواده را تقلیل دادند.

۹ - خانواده اهمیت تولیدی بودن خود را از دست داده و به نهادی مصرفی تبدیل شده است.

مشکلات همسر گزینی و ازدواج در ایران

۱ - تمایزات اجتماعی:

تعدد و تفاوت های فرهنگی، تنوع در آداب و سنن و تنوع در هنجارها و ارزشها باعث تمایزات اجتماعی می گردند.

۲ - تفاوت نسلها:

جامعه ایران در حال گذر از مرحله سنت به مدرنیته است. ارزشها دچار تغییرات سریع می گردند و باعث ناهمخوانی با قول و قرارهای ابتدای تشکیل زندگی می شوند و دیگر اینکه ارزشهای والدین با فرزندانشان تفاوت های قابل ملاحظه ای دارد. پس آنان را در همسرگزینی دچار تردید می سازد.

۳ - نظام حقوقی ایران در مورد زنان

نارسایی های قانونی در زمینه برقراری عدالت و عدم تبعیض بین حقوق زن و مرد وجود دارد.

۴ - مشکلات مربوط به افزایش مهریه

الف) جلوگیری از بلهوسی مرد

ب) تامین اقتصادی

ج) عدم امکان ازدواج مجدد برای اکثریت زنان مطلقه

A - سنت های موجود دوباره ازدواج زنان بیوه

B - پایین بودن نسبت جنسی در جامعه ایران

C - باقی ماندن آثار نظام مرد سالارانه در اکثر خانواده های سنتی

۵ - فقدان امکانات اولیه معیشتی برای شروع زندگی

میزان بیکاری در کشور ما از میانگین جهانی بالاتر است.

۶ - بالا بودن توقعات و انتظارات زوجین برای تشکیل خانواده

۷ - بحران هویت در بین جوانان در جامعه کنونی ایران

به دلیل تعارضات ارزشی که از عبور از جامعه سنتی به جامعه صنعتی اتفاق می افتد.

۸ - عدم تعادل جمعیتی در سن ازدواج در ایران

در سال ۱۳۸۵، ۴۴۸۵۲۰۳ دختر ۲۰ تا ۲۴ ساله در برابر ۲۵۷۹۸۷۵ پسر ۲۵ تا ۲۹ ساله وجود داشت. سن دست کم در بازار ازدواج ایران ۸۷۷۳۲۸ دختر وجود خواهد داشت که قادر به یافتن همسر و ادامه مسیر زندگی طبیعی تشکیل خانواده نبودند.

۹ - بار غیر منطقی در انتخاب همسر

لارسن در اروپای شمالی و غربی در سال ۱۹۹۲ تحقیق داشته

۱ - اعتقاد به اینکه من فقط میتوانم عاشق یک نفر باشم (اعتقاد به منجی دیگر موسوم به همزاد که معمولاً دست نیافتنی است)

۲ - در جستجوی همسر کامل بودن

۳ - در انتظار تکامل خود

۴ - ارتباط کامل قبل از ازدواج، ضامن موفقیت است

۵ - تلاش بیشتر ضامن موفقیت است (تلاش یک جانبه برای حل مشکلات کافی و موثر نیست، در عین حال یک تفکر غیر انسانی به همراه دارد)

۶ - بعضی معتقدند عشق کافی است. (عشق تنها، کور کننده است)

۷ - همزیستی قبل از ازدواج ضامن موفقیت است (آنان آمادگی بیشتری را برپا نارضایتی از زندگی وجدایی پیدا می کنند)

۸ - همسری با خصوصیات متضاد (تحقیقات نشان می دهد که قوی ترین عامل خوش بختی همانندی در ارزشها و نگرش و خصوصیات شخصی است)

۹ - انتخاب باید آسان باشد (انتخابی ساده مبتنی بر اتفاق و شانس بدون عمل کردن و بررسی کردن ازدواج را دچار چالش جدی خواهد کرد)

در ازدواج سازش دائمی و از خود گذشتگی فراوان لازم است اما اگر زن و مرد قبل از ازدواج با یکدیگر توافق بیشتری داشته باشند، امکان سازش بعدی آنان بیشتر خواهد بود.

مهمترین عوامل توافق در ازدواج

۱ - رشد عاطفی و فکری

- سن روانی، اجتماعی، عاطفی، جسمانی و عقلانی همه از عوامل رشد فکری اند.

- سلامتی ژنتیکی

- سلامت شخصیتی و روانی

- اختلاف هوش و معلومات

- رشد عاطفی به معنی قدرت کنترل احساسات و عواطف خود داشتن

۲ - تشابه علائق و طرز فکرها

- آنان جاه طلبند یا به تساوی حقوق یکدیگر قائلند

- مرد جاه طلب معمولاً درای مضرات کمتری برای زناشویی است تا زن جاه طلب

- نظریات سیاسی - جناحی

- قضاوت درباره مسائل زندگی

- آرمان گرا یا واقع بین بودن

- اختلاف در صرف میزان انرژی زوجین در معاشرت های اجتماعی و فعالیتهای مذهبی

- عادات شخصی - عادات متفاوت وحدت زندگی را کاهش می دهد. عبارت از وقت شناسی، نظم و ترتیب، وابستگی های عاطفی، احساس مسئولیت، ابتلا به سیگار، استفاد از

پول و چگونگی درآمدهای حاصله، علائق و مهارت‌های کلامی و شغل

۳ - عقاید مذهبی

اختلافات مذهبی و عقیدتی باعث تضاد در شیوه‌های فرزند پروری و بروز اختلافات زوجین می‌شود. آنها معمولاً در کلیات موافقت ولی در جزئیات مخالف یکدیگر. نظیر حجاب، موسیقی، رفاه طلبی، مهمان نوازی، مسافرت و ...

۴ - تشابه تحصیلی و طبقاتی

اختلاف در آداب و رسوم بکارگیری کلمات عامیانه و متناسب با شغل در خانه و محافل سعی در تصحیح روش و بیان زن یا شوهر توسط همسر در حضور دیگران. تفاوت‌های تحصیلی، هوشی و قدرت رهبری و میزان اطاعت که اگر زیاد باشد ممکن است یکی دستور دهنده و دیگری مطیع باشد.

فصل جدید

خصوصیات و ویژگی‌های منبعث از کروموزم‌های X و Y

الف) صفات منبعث از کروموزم X

۱ - ناهنجاری‌های خون روی (هموفیلی): که خونشان منعقد نمی‌شود. برای انعقاد خود ۱۲ فاکتور نظیر ویتامین K و یا کلسیم لازم داریم و مبتلایان به این بیماری یک یا چند فاکتور را برای انعقاد خون ندارند.

۲ - آزار ژنتیکی دالتونیسیم (کور رنگی): در بیماری کور رنگی سلول‌های استوانه‌ای و مخروطی چشم دارای نقص ارثی و ژنتیک می‌باشند.

ب) ارث وابسته به کروموزم Y

۱ - وجود پرده در بین انگشتان پا (اردکی شکل)

۲ - انسان جوجه تیغی نما (جز کف پا و دست پوست زبری دارند) در این عارضه ارثی پوست تمام بدن به جز کف دست و پا، ضخیم، چرمی شکل، خشک و با شکستگی های فراوان و برآمدگی های تیز و فلس مانند است.

ج) ارث میانه

در مواردی که ژن بارز نفوذ خود را به طور کامل اعمال نکند و اثرات آن کاملاً ظاهر نشود افراد حامل و ناقل این ژن حد وسط افراد سالم و بیمار قرار می گیرند. مثل :

۱ - کم خونی داسی شکل - گلبول قرمز از حالت کروی یا بیضوی به شکل داس می شود. کودکان گرفتار این عارضه ارثی دارای گلوبولهای قرمز داسی شکل هستند. آنان در صعود به ارتفاعات دچار مشکل بوده و نفس کم می آورند و رشدشان کند است. درد مفصلی دارند. وروم رماتیسمی دارند. در پا و ساق زخم های طولانی مدت پیدا می کنند و در دهه های گذشته در سنین کم تسلیم مرگ می شدند.

۲ - بیماری کوله (تالاسمی) - یعنی کوچک شدن حجم گلوبولهای قرمز که حالت مینور و ماژور و A و B دارد. یک عارضه ژنتیکی است که متاسفانه در ایران نیز رایج است. بالاترین آمار مربوط به کشور تایلند است. کودکان مبتلا درای طحال بزرگ هستند. چهره زرد رنگی دارند. تغییرات استخوانی شدید در سر و صورت مشاهده می شود. کما اینکه قیافه آنها در افراد مبتلا به نوع ماژور و پیشرفته شبیه آدمهای مونگل می شوند.

موتاسیونهای ژنی

الف) بارز

بر اثر تغییرات شیمیایی یک ژن نهفته معیوب بارز می گردد. مثال : انگشت اضافه در دست

ب) مکنون (نهفته)

باز هم بر اثر تغییرات شیمیایی، ژن بارز سالمی تبدیل به ژن نهفته می گردد. نظیر گرفتاری زالی که مو و پوست فاقد رنگ دانه می شوند.

تأثیر محیط قبل از تولد بر تفاوت‌های فردی انسان

۱ - بیماری های مادر

الف) انواع سیفلیس (کوفت)

که از فردی به نام سیفیلوس از باکتری خاص آمده است. از خراش وارد بدن می شود. بعد از دو هفته تاول قرمز اندازه شکه می زند (مرحله پوستی) که این مرحله دارو ندارد. در مرحله بعد تاول سفت می شود و درمان پذیر است البته با پنی سیلین. بیمار با شرم آنرا ادامه میدهد. مرحله بعد خونی است. سه ماه بعد لکه قرمز شبیه سرخک ظاهر میشود. موس سر می ریزد. سر درد میگیرد و وارد مرحله سوم می شود. تمام بدن را مانند شکرک می گیرد. استخوانها خورده می شود.

ب) دیابت

برای سوزاند یک جبه قند در بدن نیاز به ۷۰۰ قدم راه رفتن دارد

ج) بیماری های عفونی مادر

که با تب شدید و تشنج همراه است. رشد طبیعی جنین را مختل می کند. (مثل بیماری سرخجه آلمانی) بچه ها ناقص الخلقه یا مرده به دنیا می آیند. در سه ماه اول بارداری اثرات ویرانگری بر روی جنین دارد. اگر بعدا مبتلا شود نواقص قلبی و کوری و کوری و عقب ماندگی ذهنی پدید می آورد.

۲ - عامل RH

۳ - تاثیر داروهای شیمیایی

نظیر گنه گنه برای علاج مارلاریا. این ماده باعث کری و گوش میانی را تخریب می کند. یا قرص تالیدومین که اگر بدون نسخه پزشک مصرف شود بچه یا سقط یا تغییر شکل داده، ممکن است دست و پا نداشته باشد، یا تک چشمی با مشکلات مغزی به دنیا بیاید.

۴ - اختلالات مربوط به غدد درون ریز

مادران گواتری بیماری **critinisme** دارند. رشد استخوانهای بدن کند، پوست کدر، صدا بم، مشکل تلفظ لغات و مشکل بلعیدن دارند.

۵ - تاثیر الکل

بچه کوتاه قد، کم وزن، برآمدگی پوست کنار چشم، معایب مفصلی، اختلالات قلبی و مشکل دهلیز و بطن قلب در او دیده می شود. ناهنجاری مغزی دارد. کوچکی مغز و عموما ناقص الخلقه اند. زنان الکلی ۶۰ درصد ناقص الخلقه بدنیا می آورند.

۶ - تاثیر دخانیات

مادر بر اثر تاثیر نیکوتین مقاومت بدن را از دست می دهد. جنین ۶ ماهه به سیگار واکنش نشان میدهد. ضریبان شدید می شود. زایمان زودرس در زنان مبتلا به دخانیات دو برابر زنهای غیر معتاد است.

۷ - سن مادر که اگر :

- بارداری قبل از ۲۹ سالگی باشد مونگولیسم کم تر است (یک سه هزارم)
- بارداری بین ۳۰ تا ۳۴ سالگی باشد (یک ششصدم)
- بارداری بین ۳۵ تا ۳۹ سالگی باشد (یک دویست و هشتادم)
- بارداری بین ۴۰ تا ۴۴ سالگی باشد (یک هفتادم)
- بارداری بین ۴۵ به بالا باشد (یک چهلم)

می شود.

۸- اثرات پرتو اشعه X

۹- هیجانهای مادر که موجب شکاف کام جنین در نتیجه این حالت گزارش شده است.

معیارهای که در خواستگاری و تناسب خانواده های طرفین بایستی ملاحظه گردد

۱- تناسب خانواده ها

(الف) اگر تناسب نباشد و زوجین به آنها وابسته باشند زندگی را دچار مشکل خواهد ساخت

(ب) اگر تناسب نباشد ولی زوجین از استقلال کافی برخوردار باشند ر زندگی دچار مشکل نمی شوند.

تناسب خانواده ها در جنبه های زیر مد نظر است:

۱- اعتقادات مذهبی و دینی

۲- عوامل فرهنگی (سنتی و اروپایی)

۳- قشربندی (طبقه بندی) اجتماعی و اقتصادی

۲ - منطقی بودن در انتخاب همسر

افراط و تفریط در انتخاب خوب نیست زیرا افراطی ها کسانی هستند که می خواهند با فرشته ها ازدواج کنند و میخواهند کمبودها را با فرشته های از بین ببرند. تفریطی ها هم کسانی هستند که فکر می کنند آدما خمیر بازی یا موم هستند و هرطور که بخواهند آنها را بار می آورند و انسان سازی خود را به نمایش بگذارند.

۳ - روشهای تحقیق برای انتخاب همسر

علاوه بر شناخت مستقیم و غیر مستقیم الگوی شخصیتی افراد می تواند در نوع لباس، آرایش ظاهری، شیوه سخن گفتن، و کارهای روزمره ای که به آن مشغول اند نهفته باشد.

۴ - کشش و جاذبه ظاهری دختر

بسیار مهم است و شرایط دیگر به ندرت می تواند جایگزینش باشد. اما تفاهم و کمالات روحی و اخلاقی همسر در پوشاندن آن نقش برجسته ای دارد.

ابعاد شش گانه آسیبها ب طلاق (انواع طلاق)

۱ - طلاق عاطفی: عواطف و اعتماد زن و شوهر و جذابیت آنها به پایان رسیده است.

۲ - طلاق اقتصادی: تقسیم اموال و داراییها در دو سهم ضرورت می یابد.

۳ - طلاق قانونی: در دادگاه پایان رسمی ازدواج و همراه آن شرایط اجازه ازدواج مجدد اعلام می شود.

۴ - طلاق توافقی والدین: تصمیماتی که درباره حضانت فرزندان فرزندان، دیدارهای بعدی، مسئولیت های مالی هر یک از والدین و تربیت فرزند اتخاذ می گردد.

۵ - طلاق اجتماعی: تغییراتی است که درباره روابط با دوستان و آشنایان اتفاق می افتد.

۶ - طلاق روانی : پیوندها و احساس همدلی ها از بین رفته و مفهوم خود آنها تغییر یافته است.

چگونه می توان برای کاهش طلاق برنامه ریزی کرد؟ راهبردهای کاهش طلاق کدامند؟

- ۱- توسعه آگاهی های زوجین نسبت به تاثیر روابط جنسی سالم در تقویت پیوندهای عاطفی و نشاط روحی و افزایش رضایتمندی از زندگی
- ۲- افزایش آگاهیهای زوجین در زمینه احکام زناشویی، تنظیم خانواده، حقوق و تکالیف یکدیگر و تلطیف روابط حقوقی با حسن خلق
- ۳- اصلاح الگوی مشارکت و نقشهای متعالی خانوادگی و ارزشهای اجتماعی و فرهنگی زنان متناسب با نقش زن
- ۴- توسعه آگاهیهای جوانان نسبت به روش و معیارهای شرعی انتخاب همسر، تعدیل توقات و کاهش تشریفات ازدواج
- ۵- توسعه آگاهیهای زوجین جهت اختصاص تمامی علاقمندیها به همسر قانونی و توجه به نیازهای روانی و غریزی یکدیگر
- ۶- تقویت اخلاق، معنویت و صمیمیت در خانواده به منظور جلوگیری از ظلم و فروپاشی ارکان خانواده
- ۷- توسعه نقش سازنده و هدایتگر والدین در امر ازدواج جوانان و حفظ تناسبات فرهنگی - خانواده ها و تقویت نقش حمایتی فرزندان

تاثیر طلاق بر فرزندان

- ۱- اختلافات والدین موجب عدم رشد قوای فکری و عاطفی به صورت طبیعی، افسردگی، ایجاد نفرت و بی تفاوتی فرزندان به اطرافیان میگردد.
- ۲- انحلال خانواده کودکان را از مواهب خانوادگی محروم ساخته و موقعیت زندگی آنان را دچار آوارگی می کند و زندگی عاطفی او را مختل ساخته و بنای عاطفی و امنیتی خود را فرو ریخته می بیند
- ۳- پدر و مادران باید بدانند مسئولیتهای و روابط نهاد خانواده را جایگزین مناسبی نمیتوان یافت و جمع روابط پدر و مادر در یک نفر بعید خواهد بود
- ۴- عقده ای غیر قابل تحمل و توام با نفرت در کودکان ایجاد میشود و حتی شاهد تبهکاری ۸۰ درصد کودکان طلاق در کالیفرنیا هستیم

تأثیر طلاق بر والدین

اثر طلاق بر مردان به این صورت است که آنها را افرادی غیر متعهد بار می آورد. به گفته ویل دورانت اگر مردی بازن خود نمیتواند سازگار باشد، بیشتر به علت نقصی است که در رفتار خاص اوست و اگر این زن را ترک گفت و با زن دیگر عقد ازدواج بست به همان نتیجه اولی خواهد رسید. طلاق هم مانند سفر کردن است، اگر خود را عوض نکنیم سفر کردن سودی نخواهد داشت.

و اثر طلاق بر زنان، مخصوصاً زمانی که پناهگاهی ندارند و فاقد استقلال اقتصادی هستند سخت خطرناک است و زنان مطلقه خیلی دیر به خانه بخت دوم گام می نهند و چه بسا که این امید هرگز جامه عمل نپوشد و احتمالاً راه برای انحراف و سقوط به روی آنان گشوده می شود.

فصل هشتم

خانواده آشفته و خانواده بالنده

الف) خانواده آشفته ، متزلزل و از هم گسیخته

محیط سرد . وضوح بی حوصلگی. چهره گرفته و غمگین. نگاههای گریزان از مردم. کمبود شادی. سعی در تحمل یکدیگر به بدبختی. سعی در سبک کردن و تمسخر و تحقیر یکدیگر. شوخی های گزنده و طعنه آمیز. امر و نهی به کوچکترها. دعوا و مشاجره. دستاویز قرار دادن بچه ها. تحریک بچه ها بر علیه دیگری. کودکان حساس و مضطرب و نگران. کدکان از آینده بیمانک و نامطمئن. کودکان ناسازگار. آسب به رشد عقلی فرزندان. فرزندان ضد اجتماعی. در تحصیلاتشان ناموفق. مبادرت به دروغ و سرپیچی از مقررات اجتماعی. زودرنج. عصبی شدن. افسردگی. نافرمانی. ناامیدی به سعادت‌مندی.

ب) خانواده های بالنده

ارزش اعضای خانواده بالاست. ارتباطات واضحی و درستکارانه است. پیوند امیدبخش با اجتماع. سرزندگی، محبت و علاقمندی به یکدیگر. ملاحظه یکدیگر. هماهنگی و همدلی در روابط با همدیگر. درد دل آزادانه. مشکلات را لازمه یک زندگی سالم می دانند. پس در پی یافتن راه حل های خلاقانه بر می آیند. والدین هیچگاه سد راه رشد کودک نیستند. به روز با فرزندان خود رفتار می کنند. رابطه مستحکم دوستی دارند.

خصوصیات خانواده بالنده

- ۱- اعتماد متقابل
- ۲- ارزشهای مشترک و احساس احترام متقابل
- ۳- رابطه پایدار و همیشگی
- ۴- ارتباط خوب همراه با صفاتی نظیر صداقت، ارتباطات کلامی و غیر کلامی
- ۵- قبول انطباق به معنی قبول خود و طرف مقابل با تمام ضعفها و قوتها
- ۶- سهیم کردن متقابل عواطف و احساسات و قدردانی از یکدیگر
- ۷- صمیمیت
- ۸- شوخ طبعی

خصوصیات خانواده بالنده از نظر استینت و دوفرین (۱۹۸۵ م.)

- ۱- تعهد به وقف خود به تساوی و رفاه و وحدت یکدیگر
- ۲- قدردانی واضح از همدیگر
- ۳- ارتباط کلامی و غیر کلامی خوب و زیاد
- ۴- اختصاص زمان برای گذراندن اوقات با کیفیت بالا

۵ - ایمان به یک قدرت برتر که به زندگی آنان هدف می بخشد

۶ - قدرت مقاومت بالا در برابر فشارها و بحرانها را باعث رشد می دانند

اختلالهای شخصیت

به عقیده برخی از صاحب نظران، هر الگوی شخصیتی روی یک پیوستار (طیف) قرار می گیرد که از سالم تا ناسالم تفاوت میکند. یعنی سبک شخصیت بعد پهنجار شخصیت را تشکیل می دهد، حال آنکه اختلال شخصیت بعد ناپهنجار آن را شامل می شود.

۱ - اختلال شخصیت اجتنابی

اساساً شخصیت اجتنابی با این ویژگی مشخص میشود که از یک سو این افراد علاقه و احتیاج زیادی به روابط متقابل نزدیک با دیگران دارند اما از سوی دیگر ترس از طرد شدن و تحقیر آنان را می دارد که از دیگران فاصله بگیرند و از نزدیک شدن به دیگران اجتناب کنند.

ویژگی ها:

(الف) دوست یا محرم راز نزدیکی ندارد

(ب) تمایلی به ارتباط با مردم ندارد

(ج) خطرات موجود در انجام کاری را بزرگ جلوه می دهد

(د) می ترسد با نشان دادن علائمی از اضطراب (مثل گریه کردن) در برابر دیگران ناراحت یا ضایح شود.

۲ - اختلال شخصیت اسکیزوئید

تعیین کننده ترین معیار برای تشخیص اختلال شخصیتی اسکیزوئید این است که نه تمایلی به روابط نزدیک از جمله عضو یک خانواده بودن دارد و نه از چنین روابطی لذت می برد.

ویژگی ها:

الف) تقریباً همیشه فعالیتهای تک نفری را انتخاب می کند

ب) به داشتن تجربه جنسی با شخص دیگری علاقه ندارد

ج) از هیچ فعالیتی لذت نمی برد

د) نسبت به تحسین یا انتقاد دیگران بی تفاوت به نظر می رسد

۳- اختلال شخصیت اسکیزوفرنی گونه

توأم با رفتار ناجور و نامتعارف، با کاهش ظرفیت داشتن روابط نزدیک، آشفتگی های ادراکی و آشفتگی های شناختی می باشد.

ویژگی ها:

الف) باورهای ناجور یا تفکرات جادویی و تخیلات آزاردهنده

ب) اندیشه پردازی های سوء ظن آمیز یا پرانویایی

ج) عاطفه نامناسب

د) نداشتن دوست نزدیک و همراز

۴- اختلال شخصیت پارانوئید

یک الگوی بی اعتمادی و مظنون بودن فراگیر نسبت به دیگران

ویژگی ها:

الف) شک داشتن به اینکه دیگران از او بهره برداری می کنند یا او را فریب می دهند

ب) شک در مورد وفاداری یا قابل اعتماد بودن دوستان یا نزدیکان

ج) به طور دائم کینه ورزی میکند و غیر بخشنده و بی گذشت است

د) اظهار نظرها و رویدادهای خوش خیم را تهدید کننده تلقی می کند

۵ - اختلال شخصیت خود شیفته

الگوی فراگیر از خود بزرگ بینی و نیاز به تحسین و تمجید و فقدان هم حسی شناخته می شود.

ویژگی ها:

الف) خیالپردازی درباره موفقیت، درخشش و زیبایی بی حد

ب) باور دارد که او خاص و منحصر به فرد است

ج) احساس استحقاق و محق بودن دارد

د) در رابط میان فردی بهره کش است

۶ - اختلال شخصیت ضد اجتماعی

آنها معمولاً در داخل یا خارج محیط و موقعیت درمانی احتمال دارد فریبکار، بی مسئولیت و قانون گریز باشند.

ویژگی ها:

الف) همنوایی نکردن با هنجارهای اجتماعی

ب) پرخاشگر بودن و داشتن حملات فیزیکی متعدد

ج) تکانشی یا فاقد برنامه ریزی قبلی بودن

د) بی دقتی به ایمنی خود و دیگران و فاقد پشیمانی از آسیب زدن و بدرفتاری به دیگران

۷- اختلال شخصیت مرزی

این الگو می تواند بر مبنای وجود نوسان و بی سازمانی در سبک دلبستگی مشخص شود.

ویژگی ها:

الف) تلاشهای دیوانه وار برای اجتناب از طرد شدگی واقعی یا خیالی

ب) اختلال هویت با احساس خود مختلف و بی ثبات

ج) رفتار و ژست تهدیدهای به خودکشی و خود زنی

د) فقدان توانایی کنترل خشم و احساس مزمن پوچی و بیهودگی

۸- اختلال شخصیت وابسته

آنها نیاز دارند که دیگران مسئولیت حیطه های اصلی زندگی آنها را بعهده گیرند.

ویژگی ها:

الف) در تصمیم گیری‌هایشان بدون توصیه و اطمینان دهی دیگران دشواری دارند

ب) در آغاز کردن پروژه ها و انجام کارها به دست خود دشواری دارند

ج) برای جلب تایید و حمایت دیگران حتی داوطلب انجام کارهای ناخوشایند می شود

د) به شکلی غیر واقع بینانه دلمشغول ترس از این است که مراقبت از خودش بر عهده خودش گذاشته شود

۹- اختلال شخصیت وسواس فکری - عملی

الگویی فراگیر از با نظم بودن، کمالگرایی و کنترل ذهنی به بهای از دست دادن انعطاف پذیری و کارآمد بودن

ویژگی ها:

الف) زیادی با وجدان بودن، درستکاری و انعطاف ناپذیری در زمینه قواعد اخلاقی

ب) عدم توانایی دور ریختن چیزهای خراب و بی ارزش

ج) اکراه داشتن از سپردن انجام تکالیف به دیگران

د) خود رای و یکدنده

۱۰- اختلال شخصیت هیستریایی

اختلالی که با هیجان بودن و توجه طلبی دائم همراه است.

ویژگی ها:

الف) در موقعیتهایی که او مرکز توجه نباشد ناراحت است

ب) بطور مداوم ظاهر جسمانی خود را برای جلب توجه دیگران به کار می گیرد

ج) خود نمایشگر و تئاتری رفتار رکدن و به آسانی تحت تاثیر دیگران قرار گرفتن

د) روابط را صمیمانه تر از آنچه واقعا هست تصور می کند

خانواده و روانشناسی خانواده

معنی خانواده در لغت

کلمه فامیلی (family) از لغت فامیلیا، فامولوس به مفهوم مستخدم و برده گرفته شده است. از لحاظ تاریخی فامیلی به نوعی اتحاد خانگی اطلاق می‌شد که افراد آزاد و برده را با هم شامل می‌شد. در برخی فرهنگ‌ها شامل اموال خانه نیز می‌شد. به این ترتیب در یک اتحاد خانگی به جای پیوندخونی اعضا خانواده تعداد افراد دخیل در امر تولید مهم بود. در عربی عنوان اُسره به مفهوم سپر نگهدارنده و زره محکم معنا شده و بر عشیره و خانواده فرد به اعتبار این که از آنها قدرت می‌گیرد اطلاق گردیده است.

در زبان فارسی خانواده بر معنای دودمان، اهل و عیال و خانه و اسباب خانه، خویشان و اهل و عیال و خانه دولت و ثروت موروثی که قابل حمل باشد. به عبارتی خانواده بیشتر از یک واحد مبتنی بر پیوند خونی و صمیمی زن و شوهری است. خانواده با ازدواج شکل می‌گیرد و نقش آن در ثبات و برقراری نظام اجتماعی - فرهنگی و تحکیم و تثبیت شیرازه‌های اجتماعی جامعه بر کسی پوشیده نمی‌باشد. (باقری، ۱۳۸۶، نقل از کاوه ۱۳۹۱: ۳۴۹)

تعاریف خانواده

برای واژه خانواده تعریف‌های متعددی از ناحیه نظریه پردازان و دانشمندان علوم مختلف ارائه گردیده است. برخی از این تعاریف‌ها به شرح زیرند:

* یک گروه شامل پدر، مادر و فرزندان که در مکانی واحد زندگی می‌کنند، اقتصاد مشترکی دارند که مبتنی بر حقوق و مناسبات و تکالیف فردی و جمعی است.

(حائری‌یان، ۱۳۸۱، نقل از کاوه ۱۳۹۱: ۲۵)

* خانواده به دو یا چند نفر گفته می‌شود که به واسطه‌ی تولد، ازدواج یا فرزند خواندگی یا اقامت با یکدیگر در یک خانه زندگی می‌کنند. (گلاونیک، ۱۳۹۲: ۲۰)

* خانواده متشکل از افراد است و دارای شخصیت مدنی، حقوقی و معنوی است که براساس نکاح پدید می‌آید. (قائمی، ۱۳۷۴: ۱۹)

* خانواده گروهی است متشکل از افرادی که از طریق پیوند زناشویی، همخونی و یا پذیرش با یکدیگر به عنوان شوهر، زن، مادر، پدر، خواهر، برادر در ارتباط متقابل هستند و فرهنگ مشترکی پدید آورده و در واحد خاصی زندگی می‌کنند. (برگس و لاک، به نقل از نجاتی، ۱۳۷۱: ۲۷)

* خانواده عبارت است از یک واحد اجتماعی که از ازدواج زن و مرد به وجود آمده و فرزندان کامل کننده آن هستند (ملیحی، ۱۳۷۶).

* خانواده عبارت است از گروه افرادی که با همدیگر زندگی می‌کنند و میانشان روابط خویشاوندی و یا وابستگی معین دیگر حکم فرماست (صادقی به نقل از ترابی، ۱۳۵۲).

فلسفه تشکیل خانواده

خانواده، یگانه سازمان دائمی و فراگیر اجتماعی است که از دیرباز در فراز و نشیب تاریخ وجود داشته و حتی قبل از به وجود آمدن عبادتگاه، دولت و هر سازمانی، برای تمرکز فعالیت آدمی موجود بوده است. (دهخدا، ص ۹۴۳۸) خانواده، اصلی‌ترین واحد حیاتی و هسته فعالیت زیستی و یاخته بنیادین جامعه است و از آن به عنوان قدیمی‌ترین و استوارترین سازمان بشری یاد می‌شود. خانواده، خمیرمایه و هسته نخستین و چکیده هر یک از جوامع انسانی است و محال است که جامعه‌ای پدید آید در حالی که خانواده واحد سازنده آن نباشد. این نهاد اجتماعی در عین کوچکی، کامل‌ترین و جامع‌ترین سازمان بشری از جهت کارکردها و فعالیت‌های متنوع انسان (زیستی، عاطفی، اقتصادی و اجتماعی) به شمار می‌رود و تنها نهادی است که بدون استثنا در سایر نهادهای اجتماعی تاثیر زیاد دارد. رشد و پیشرفت یا عقب ماندگی و رکود هر جامعه‌ای متأثر از جایگاه و وضعیت خانواده در آن است. قوام، اقتدار و رونق هر جامعه و مجامع بشری درون آن از تعالی فرهنگی و پویایی تمدن خانواده و اعضای آن نشأت می‌گیرد و در صورت فقدان یا تزلزل آن هیچ نهاد و سازمان مجهری نمی‌تواند جای آن را بگیرد. خانواده، اولین و مهم‌ترین مدرسه و مکتب انسان ساز است. به گونه‌ای که از خانواده به منزله «بهترین نهاد اجتماعی کننده فرد» تعبیر کرده‌اند. در خانواده (البته بالنده و پویا) اعضا می‌آموزند که چگونه رشد یابند، شاداب و پرپار باشند. چگونه آرام و تدریجی تغییرات را پذیرا باشند. یاد می‌گیرند که چگونه با شکیبایی و مدارا دیدگاه‌های مخالف (یکدیگر) را بپذیرند و حقوق خود و دیگری را محترم بدانند و می‌آموزند که چگونه ارتقا یابند.

خانواده، عامل حفظ سنن ملی و اخلاقی و مرکز پرورش و رشد احساسات و عواطف انسانی است و اصلی‌ترین نقش را در شکل‌گیری شخصیت و ساختار معنوی انسان ایفا می‌کند، از این

رو کودکانی که در محیط خانواده رشد نیافته‌اند و بدون حمایت و سرپرستی پدر و جدا از دامان پر مهر مادر، بزرگ شده‌اند دچار کمبودهای عاطفی و خلأهای روانی فراوانند. همچنان که مردان و زنان بی‌بهره از کانون گرم خانواده اغلب گرفتار تیره بختی یا فساد می‌باشند.

خانواده از جهتی نیز در حفظ و توسعه امنیت و اقتدار ملی نقش اساسی دارد. تزلزل و انحطاط خانواده‌ها، ضعف و ناتوانی جامعه و تباهی ملت را در پی دارد، همان گونه که تعاون و سلامت خانواده‌ها پشتیبان و حامی دولت و تضمین کننده پویایی و قدرت آن است و به گفته «ژوسران» دانشمند بزرگ فرانسه «تاریخ به ما می‌آموزد که توانایی ملت‌ها، مللی بوده‌اند که خانواده در آنها قوی‌ترین سازمان را داشته است». (امامی، نقل از مقدادی، ۱۳۸۵: ۳۵)

خانواده در زمینه اقتصادی نیز دارای اهمیت ویژه‌ای است، اگر در گذشته واحدهای کشاورزی، بازرگانی، تولیدی و ... از اعضای خانواده شکل می‌گرفت و بدین سان خانواده دارای نقش مهمی در گرداندن اقتصاد جامعه بود. امروزه نیز صرف نظر از انجام فعالیت‌های سنتی و تولیدی توسط خانواده، بسیاری از مؤسسات بازرگانی و صنعتی جنبه خانوادگی داشته یا بقا و پیشرفت آنها مرهون فعالیت این نهاد بنیادین است. به علاوه تشکیل خانواده و تامین معاش آن، انگیزه مهمی است برای کسانی که پایبند خانه و دوستدار خانواده خویشند تا با علاقه بیشتر در عرصه کار و تولید و با رغبت زیادتر در زمینه‌های اقتصادی تلاش کنند و با کسب درآمد بیشتر رفاه و زندگی بهتری را برای خانواده خود تأمین نمایند و این خود در توسعه و رونق اقتصادی کشور تأثیر به‌سزایی خواهد داشت. جایگاه اساسی و اهمیت اجتماعی و اقتصادی این نهاد اصیل اجتماعی همواره آن را در کانون توجه دانشمندان و صاحب‌نظران قرار داده است، تا جایی که در بند سوم از ماده ۱۶ اعلامیه جهانی حقوق بشر خانواده به عنوان رکن طبیعی و اساسی اجتماع معرفی شده و به آن حق داده‌اند که از حمایت جامعه و دولت بهره‌مند گردد. (ناصر زاده، ۱۳۷۲، نقل از مقدادی، ۱۳۸۵: ۳۶)

فلسفه شکل‌گیری خانواده از این لحاظ که اولین نهاد اجتماعی که افراد در آن به دنیا می‌آیند، زندگی می‌کنند و سپس می‌میرند قابل توجه می‌باشد و در این فرایند به عنوان عامل واسطه‌ای تلقی می‌گردد که قبل از ارتباط مستقیم فرد با گروه‌ها، سازمان‌ها و جامعه نقش مهمی در انتقال هنجارهای اجتماعی ایفا می‌نماید. به عبارتی اولین پایگاه و انتقال عناصر فرهنگی از جمله اعتقادات، آداب و رسوم، دانش‌ها و مهارت‌های گوناگون به نسل بعد می‌باشد و از جمله عوامل رشد و شکوفایی استعدادها و ایجاد تمدن و فرهنگ غنی است. در خانواده ارزش‌ها آموخته می‌شود، تجربه فزونی می‌گیرد، تعامل متقابل اعضا عامل احساس عضویت اعضا در یک نهاد می‌باشد. همچنین شکل‌دهنده افکار، عقاید، طرز برخورد و تمایلات کودکان با دیگران است.

فلسفه خانواده از این زاویه نیز قابل توجه است که ضمن سنگ بنا بودن جامعه و استواری جامعه بر اساس سالم بودن یا نبودن نیز بر آن وابسته است. چرا که هیچ جامعه‌ای سالم نخواهد بود مگر آنکه از خانواده‌های سالم برخوردار باشند. خانواده به لحاظ برخورداری از گستردگی، دوام، عمق روابط و الزام‌های حقوقی، اخلاقی در چگونگی شکل‌گیری جامعه سالم یا ناسالم تاثیر گذار خواهد بود.

نکته آخر در تبیین شکل‌گیری خانواده از نگاه رشدی - تحولی است. بدین مفهوم که انسان به عنوان موجودی که پیوسته مراحل رشد و تحول خویش را طی می‌نماید و در هر مرحله ویژگی‌ها، خصایص، نیازها، مشکل‌ها، موانع و ... را تجربه می‌نماید. به مرحله‌ای می‌رسد که در آن مرحله خانواده پدری به تنهایی پاسخ‌گوی نیازها و کمک‌یار فرد جهت عبور از موانع دیگر کارایی لازم را ندارد. فرد احساس می‌کند برای ادامه مسیر حیات به کسی از نوع خود ولی با جنسیت مخالف نیاز دارد که توأم با یکدیگر ادامه مسیر بدهند. نیاز به بهره‌مندی به یک فرد از نوع خود و از جنس مخالف بصورت دائمی که جنبه رشدی و تکاملی به افراد بدهد صرفاً با تشکیل خانواده مقدور است.

روانشناسی خانواده

روانشناسی خانواده با استفاده از سایر حوزه‌های روانشناسی و تحقیقات انجام پذیرفته مربوط به خانواده به بررسی موانع و مشکلات مربوط به خانواده از قبیل مشکلات ازدواج، دوران نامزدی، اختلافات زناشویی و علل آن، شیوه‌های تعامل و روابط زناشویی و تعامل با فرزندان و ... می‌پردازد تا برای بهبود روابط خانوادگی و پیشبرد بهداشت روانی خانواده راهکارهای عملی بیابد.

اهمیت روان‌شناختی خانواده

مهمترین عامل اجتماعی شدن در زندگی هر انسان، تجارب دوران کودکی وی در محیط خانواده است. فضای خانواده آکنده از مهر و محبت، فداکاری و گذشت، صمیمیت و گرمی و در عین حال گاهی توأم با حسادت و رشک، دشمنی و کینه توزی، نفرت و خشم است. کودکان در جریان اجتماعی شدن اینگونه عواطف را در کنار والدین و خواهران و برادران خود تجربه می‌کنند. اعضای خانواده آنقدر به هم وابسته‌اند که هر نوع مشکل یا مسئله یک عضو خانواده بطور مستقیم یا غیر مستقیم بر زندگی سایر اعضا تاثیر می‌گذارد. از طرف دیگر خانواده به دلیل همین نفوذ و تاثیر بر افراد، گاهی به عنوان روشی برای درمان

اختلالات بکار می‌رود. روان‌شناسان بالینی و مشاوره گاهی ترجیح می‌دهند در درمان یک فرد، همه اعضای خانواده را از نزدیک ملاقات کنند.

مطالعات مربوط به خانواده

مطالعات مربوط به خانواده حوزه‌های مختلفی را در بر می‌گیرد. از جمله این حوزه‌ها می‌توان ازدواج، تشکیل خانواده، تعامل‌های زناشویی، روابط والدین و فرزندان (کودکان)، اختلافات خانوادگی، طلاق و جدایی و ... را می‌توان نام برد. هر یک از این حوزه‌ها ابعاد وسیعی را شامل می‌شود.

مشکلات مربوط به مطالعات خانواده

۱- **چند وجهی بودن موضوع:** خانواده یک نهاد چند وجهی (چندبعدی) است که روابط درون آن از پیچیدگی‌های ویژه‌ای برخوردار است که در مطالعات خانواده باید مدنظر قرار گیرد. این بدان معنی است که افراد خانواده تاثیر متقابلی بر رفتار (Behavior) همدیگر دارند و جدا کردن یا عدم توجه به این تاثیرات باعث کاهش اعتبار (Validity) یا بی‌اعتباری نتایج مطالعات می‌شود.

۲- **تفاوت‌های زمانی:** خانواده یک نهاد ایستا نیست، بلکه پویا است. تعریف و نگرشی که به خانواده در حال حاضر وجود دارد با نگرش‌های نیم قرن پیش تفاوت زیادی دارد و مطمئناً در طول سال‌های آینده نیز دچار تحول خواهد شد. بنابراین تعمیم نتایج مطالعات دیروز به خانواده‌های امروزی و تعمیم نتایج امروز به فردا کاری اشتباه است و به برداشتی نادرست از وضعیت خانواده و در نتیجه برنامه‌ریزی غلط منجر می‌شود. این مطالعات باید همراه با تحول خانواده‌ها در طول زمان، متحول شوند تا نتایجی کار آمد و قابل استناد ارائه دهند.

۳- **تفاوت‌های فرهنگی:** تعریف و نگرشی که به خانواده در یک جامعه وجود دارد با جوامع دیگر تفاوت‌های زیاد و در بعضی مواقع تفاوت بنیادی دارد. نوع ازدواج، روابط زناشویی، شیوه فرزندپروری و ... در فرهنگ شرقی بویژه در فرهنگ ایرانی و اسلامی با فرهنگ‌های غربی تفاوت بنیادی دارد. همچنانکه در درون یک جامعه نیز خرده فرهنگ‌های مختلفی وجود دارند که شیوه‌ها و سنت‌های مخصوص خود را دارا می‌باشند و با توجه به این واقعیت بحث از خانواده بدون توجه به عوامل فرهنگی از اعتبار لازم برخوردار نخواهد بود.

۴- **ارتباط با سایر مباحث:** در حوزه روان شناسی، روان شناسی خانواده از نتایج روان شناسی رشد در درجه اول از روان شناسی یادگیری و روان شناسی تربیتی در درجه دوم استفاده های زیادی می برد. همچنین روان شناسی خانواده ارتباط جدانشدنی با برخی از علوم انسانی مانند جامعه شناسی، علوم اجتماعی و مردم شناسی دارد.

مراحل تحول خانواده

روانشناسان همانگونه که برای رشد انسان مراحل رشدی - تحول قائلند برای گروه های اجتماعی نیز مراحل تحولی قائلند که از شکل گیری تا انقضای گروه را در برمی گیرد. برای خانواده نیز بعنوان یک نهاد و گروه اجتماعی مراحل متعددی را مد نظر دارند. عقیده بر این است که خانواده یک نهاد ایستا نمی باشد بلکه پویا و متغیر بوده و از فرآیند تغییر مداوم پیروی می نماید. در یک دیدگاه مراحل تحول خانواده به چهار مرحله به شرح زیر تقسیم بندی می کنند:

مرحله اول: مرحله زوجیت (زن و شوهر)

مرحله دوم: مرحله بر خورداری از فرزند خردسال

مرحله سوم: مرحله بر خورداری از فرزندان نوجوان

مرحله چهارم: مرحله بر خورداری از فرزند رشد یافته

در تقسیم بندی دیگر مراحل تحول خانواده در ۹ مرحله به شرح زیر ذکر شده اند:

مرحله اول: مرحله گزینش همسر و نامزدی

مرحله دوم: مرحله زوج های بدون فرزند

مرحله سوم: مرحله بر خورداری از فرزند زیر ۳ سال

مرحله چهارم: مرحله بر خورداری از فرزند پیش دبستانی

مرحله پنجم: مرحله بر خورداری از فرزند دبستانی

مرحله ششم: مرحله بر خورداری از فرزند نوجوان

مرحله هفتم: مرحله بر خورداری از فرزند جدا از والدین

مرحله هشتم: مرحله میان سالی

مرحله نهم: مرحله کهولت (سالاری فر، ۱۳۹۳: ۱۶)

آنچه که قابل ذکر است خانواده در ورود به هر مرحله از تحول خود مسائل و مشکلات خاص خود را دارد که وظایف و عملکردهای خانواده را تحت تاثیر قرار می دهد.

نقش‌ها و وظایف در خانواده (ارکان خانواده)

تعریف نقش

برای نقش تعاریفی مختلفی با مفهوم نزدیک به هم آورده شده است. از جمله تعاریف زیر:
- نقش عبارت است از رفتاری که دیگران از فردی با پایگاه معینی که دارد انتظار دارند.
- نقش عبارت از عنوان با برجستگی که با آن جایگاه و الگوهای رفتاری شخصی در جامعه معین می‌گردد و توسط شرع، قانون یا عرف تعیین می‌گردد. (رفیع‌پور، ۱۳۷۷)

انواع نقش

الف) نقش‌های محول یا محقق: نقش محول را فرد بر حسب جنسیت، سن، نژاد یا سایر ویژگی‌ها دارا می‌شود. به عبارت دیگر نقش محول شیوه‌ای است که جامعه انتظار دارد نقش خود را آنچنان انجام دهیم. اکثر نقش‌ها در جوامع سنتی از این نوع می‌باشند. مثل نقش‌های خانواده. نقش محقق، نقش‌هایی هستند که بر اثر تلاش و فعالیت فردی و انتخاب برای فرد محقق می‌شود. در جوامع مدرن اکثر نقش‌ها در این نوع می‌باشد.

ب) نقش‌های انتسابی یا اکتسابی: نقش‌های انتسابی نقش‌هایی هستند که از هنگام تولد با انسان هستند و حذف آنها ممکن نمی‌باشد. مثل فرزند بودن. نقش‌های اکتسابی در طول زندگی برای فرد حاصل می‌شوند و فرد می‌تواند [بعضی مواقع] از پذیرش آنها خودداری کند. مثل مدیریت یک شرکت. (رفیع‌پور، ۱۳۷۷)

انواع نقش‌ها در خانواده

هر یک از اعضای خانواده‌ها با آن که یک نفر می‌باشد، ولی متناسب با شرایط خانواده دارای نقش‌های مختلفی می‌باشند. از این رو هر کس اولاً باید بداند چه نقش‌هایی دارد ثانیاً وقتی

یک نقشی را دارا شد چه وظایفی خواهد داشت. برای روشن تر شدن موضوع به مطالعه نقش‌های تک‌تک اعضای خانواده می‌پردازیم:

الف) نقش‌های مرد خانواده

۱- الف) نقش شوهری: نقش مرد خانواده در مقابل همسرش نقش شوهری است. وقتی کسی این نقش را پیدا می‌کند نسبت به همسرش دارای وظایفی می‌گردد. از جمله این وظایف عبارتند از:

۱-۱- الف) تامین نفقه همسر: نفقه شامل تامین منابع مادی خوراک، پوشاک، مسکن و کلیه هزینه‌های لازم برای زندگی همسر.

۱-۲- الف) تامین رفاه همسر

۱-۳- الف) برآوردن نیازهای جنسی همسر: بطوریکه نیازهای جنسی ارضاء گردد.

۱-۴- الف) برآوردن نیازهای عاطفی همسر: همسرش را دوست بدارد، به او ابراز محبت نماید.

۱-۵- الف) مکمل دانستن زن برای خود: در گذشته‌ها زنان از ناحیه مردان بیشتر بعنوان ابزاری جهت تولید مثل تلقی می‌گردند. ولی امروزه این نگرش تغییر نموده و زن به عنوان فردی تکامل بخش تکمیل‌گر تلقی می‌گردد. پذیرش این ایده نوع رفتار مرد را با زن تحت‌تاثیر قرار می‌دهد.

۱-۶- الف) فراهم آوردن زمینه رشد و ارتقا زن: بدون شک زنان نیز همانند مردان از استعدادها و توانمندیهای به القوه‌ای برخوردار می‌باشند که شکوفایی آنها شرایط و زمینه خود را طلب می‌نمایند که بعد از ازدواج بر مردان است که این شرایط را مهیا و امکان رشد و بالندگی را برای همسران خویش فراهم آورند. این ارتقاء می‌تواند در زمینه‌های تحصیلی، هنری، شغلی، خانه‌داری و ... باشد.

۱-۷- الف) حفظ عفت و پاکدامنی: بعد از ازدواج مرد باید متعهد باشد که تنها با همسر خود روابطه جنسی داشته و از برقراری رابطه با دیگر زنان پرهیز نماید.

۱-۸- الف) کسب آموزش‌های لازم: از آنجایی که در غالب خانواده‌های ایرانی رهبری خانواده بر عهده مردان می‌باشد. لذا برای اینکه مرد خانواده بتواند نقش رهبری خویش را خوب ایفا نماید و خانواده را از کوران‌های سخت زندگی با موفقیت بگذرانند باید سعی کند در ابعاد متعدد مهارت و آموزش‌های لازم را کسب نماید از جمله آنهاست مهارت همسرداری، تکنیک‌های فرزند پروری، تکنیک‌های کسب معاش حلال و ...

۹-۱-الف) **تکریم و بزرگداشت زن:** هر مردی باید بداند که زن قبل از آنکه زن باشد همانند خودش یک انسان است. چون انسان است حفظ حرمت و کرامت انسانی او بر مرد واجب است. از این رو نباید باوی چنان برخورد نمایند که زن احساس تحقیر شدن نماید. نباید وجود و هستی او در تعامل با مرد بر سر اختلاف‌هایی که بین آنها بوجود می‌آید از ناحیه مردم زیر سوال برود و شخصیت اول تخریب یا آسیب ببیند. عدم استفاده از واژه‌های توهین آمیز، عدم مقایسه با دیگر زنان، قدردانی و سپاس از زحمات زن، با احترام و به آرامی صحبت کردن با او، ستایش زیباییها و توانایی‌های زن، اهدای گل و هدیه، احترام به او نزد دیگران، پرهیز از مسخره کردن زن، خوش رفتاری و ... از مصادیق تکریم و بزرگداشت زن می‌باشند.

۱۰-۱-الف) **اتخاذ سیاست میانه‌روی گذشت در برابر زن:** همان‌گونه که مردان در مسيرزندگی دچار انحراف و خطا و اشتباه می‌شوند زنان نیز از این ویژگی برخوردار می‌باشند بنابراین مردان باید بپذیرند که زنان آنها نمی‌توانند همیشه و در همه موارد مربوط به زندگی مشترک بدون اشتباه و خطا ظاهر شوند. اصولاً مردان باید اجازه اشتباه کردن به زنان بدهند تا پختگی حاصل کنند. مهمتر از آن نحوه برخورد مردان با خطا و اشتباه زنان است. گروهی از مردان عقیده بر سخت‌گیری دارند و عرصه را چنان تنگ می‌گیرند که برای زنان عذاب‌آور می‌شود و در دل زنان عقده‌ها تولید می‌نماید و راه اصلاح بسته می‌شود. در مقابل گروهی هیچ‌گونه عکس‌العملی نشان نمی‌دهند و همان اشتباه بارها تکرار می‌گردد. مطلوب این است که مردان راه میانه را اتخاذ کنند و ضمن پذیرش اشتباه سعی کنند موضوع را با آرامش و تأمل با همسران خویش در میان بگذارند و به تحلیل علل اشتباه بپردازد تا در همسرانشان پختگی و تجربه اندوزی به عمل آید. در تحلیل موضوع باید معین گردد که اشتباه بوجود آمده آیا حاصل بی‌دقتی بوده است؟ آیا حاصل بی‌اطلاعی بوده است؟ آیا حاصل سوء تفسیر بوده است؟ آیا حاصل بدفهمی بوده است؟ آیا حاصل اطلاعات غلط بوده است؟

۱۱-۱-الف) **مشارکت و مشورت گرفتن زن در امور خانواده:** دگرگونی‌های بوجود آمده در ساختار خانواده زن را از موجودی که صرفاً در چارچوب خانواده به ارائه فعالیت‌های خدماتی نظیر شست و شو، جارو و پارو کردن، نگهداری بچه، آماده کردن غذا و ... می‌پردازند خارج نموده است. مردان باید این تغییر را بپذیرند و به عنوان رهبران خانواده‌ها زنان را در امور مدیریت و اداره خانواده مشارکت دهند و از قوه عقل و تفکر و خلاقیت آنان در راستای بهبود کیفیت مدیریت خانواده بهره بگیرند.

یکی دیگر از ابعاد مشارکت، مشورت‌گیری از زنان است. اساس مشورت‌گیری را بدست آوردن اطلاعات جمع‌بندی و مقایسه نظرها تشکیل می‌دهد تا کارها به بهترین صورت انجام پذیرد. بر مردان است از نظرات و ایده‌های زنان خود در امور خانواده حتماً اطلاع حاصل نمایند و آنچه را که درست و به صلاح خانواده است را انجام دهند. حال این نظر مرد باشد یا زن مهم نیست، مهم آن است که ایده درست عملیاتی شود و حاصل آن رشد خانواده باشد. مردان حتی می‌توانند در خصوص مسائل شغلی خود نیز از زنان مشورت بگیرند. هر چند که شغل آنها تخصصی است ولی خیلی مواقع بیان ایده‌ای از ناحیه زنان می‌تواند مشکل‌گشا بود و ارتقاء شغلی به دنبال داشته باشد.

۱۲-۱-الف) آشنایی با حقوق زن در خانواده و تکالیف خود: حق در لغت به معنای راست، درست و یقین می‌باشد. صاحب‌نظران برای آن مفاهیم مختلفی ذکر کرده‌اند از جمله: حق توانایی خاصی است که برای شخصی یا اشخاصی نسبت به چیزی یا کسی قرار داده شده است که با وجود آن توانایی شخص می‌تواند در آن چیز تصرف نماید یا بهره‌ای ببرد. مثل حق مالکیت. بر اساس این حق فرد می‌تواند در چیزی که خریده تصرف کند یا از آن بهره ببرد. (ابن‌الترب، ۱۳۸۱) به نظر نگارنده از آنجایی که زنان در طول تاریخ در تمام جهان مورد ظلم، ستم، استثمار، بی‌مهری و ... بوده‌اند از این رو حقوق زنان عبارت خواهد بود از:

«تنظیم اصول معینی برای دفاع از زنان در برابر ستم، ظلم، جنگ، استثمار، آزار و رهانیدن زنان از اثرات ناشی از آنها در زندگی آینده آنها».

بین حق و تکلیف یک رابطه جدا نشدنی وجود دارد. آنها همانند کفه‌های یک ترازو می‌مانند. هرگاه برای شخصی حقی بوجود می‌آید برای فرد مقابل تکلیفی خواهد بود. بطوریکه مکلف به اجرای آن می‌باشد. به عبارت دیگر هر گاه برای فردی حقی در نظر گرفته می‌شود دیگران وظیفه دارند که آن حق را محترم بشمارند. سوال اساسی یک مرد از خود باید این باشد کسی که بعنوان زن یا همسر با او تشکیل خانواده می‌دهد از چه حقوقی برخوردار است که او باید آنها را رعایت کند و تکالیفش را نسبت به آنها انجام دهد؟ به عبارتی بداند تکالیفش چیست؟ در پاسخ باید گفت حقوق متعددی برای یک زن در خانواده وجود دارد که برخی از آنها عبارتند از:

حق رشد و تعالی دادن خود

حق آزادی‌های مشروع نظیر انتخاب شغل، آزادی بیان و عقیده، آزادی‌های شخصی

- حق برخورداری از سلامت کامل جسمی، روانی، روحی و اجتماعی که لازمه چنین حقی برخورداری از تغذیه، خواب، بهداشت، ورزشی، محیط زیست سالم و ... می‌باشد.
  - حق برخورداری از امنیت: امنیت به این مفهوم که زن تحت هیچ شرایطی نباید در خانواه احساس ترس و ناامنی بنماید. بر این اساس خشونت‌های خانوادگی ترس‌زا امنیت را به مخاطره می‌اندازند. کتک زدن زنان، آزار جسمی، روحی زنان و ... امنیت آنان را به خطر می‌اندازد.
  - حق برخورداری از دانش‌اندوزی: هر زنی حق دارد در خانواده در راستای دانش‌اندوزی و کسب تحصیلات عالی بکوشد. برای خود یک حیات جاودانه و معنی‌دار و با هدف بوجود آورد.
  - حق برخورداری از مالکیت: زنان همانند مردان حق برخورداری از مالکیت اموال خویش را که چه از راه کارکردن یا ارث بدست می‌آورند می‌باشند و همانگونه که دوست دارند می‌توانند در آن تصرف نمایند و یا بهره ببرند.
  - حق برخورداری مشارکت اجتماعی: زنان می‌توانند همانند مردان در جامعه وظایف و مسئولیت‌ها و نقش‌های اجتماعی را عهده‌دار شوند و به ایفای نقش بپردازند.
  - حق برخورداری از اشتغال: زنان همانند مردان می‌توانند به اشتغال در بیرون از خانه (متناسب با موقعیت خود و همسرش و خانواده طرفین) اقدام نماید و کسب درآمد کند.
  - حق برخورداری از پرداختن به فعالیت‌های سیاسی: مردان باید بپذیرند که زنان آنان می‌توانند اگر بخواهند و انگیزه لازم را داشته باشند به فعالیت‌های سیاسی و حزبی بپردازند و ایفاگر نقش‌های مربوط به خود باشند.
  - حق برخورداری از عشق و مهر شوهر: این از حقوق اولیه زن است که عشق و مهرشوهرش را تجربه نماید تا به او اعتماد و یقین داشته و به او تکیه نماید.
  - حق برخورداری از محبت و مراقبت ویژه در دوران بارداری:
  - حق برخورداری از ... ..
- آشنایی مردان با حقوق یاد شده و سایر حقوق زنان در خانواده برای مردان تکالیف یا وظایفی را به دنبال می‌آورد و آن اینکه هر وقت زنان اراده نمودند که به حقوق خود دست یابند باید نه تنها مانع نشوند بلکه باید با آنها همراهی نیز نمایند.

۲- الف) نقش پدری: نقش مرد خانواده در مقابل یا نسبت به فرزند یا فرزندان نقش پدری است. وقتی کسی این نقش را در خانواده پیدا می‌کند وظایف متعددی بر عهده او گذاشته می‌شود که برخی از آنها عبارتند از:

- تامین نفقه فرزند یا فرزندان. نفقه شامل مسکن، خوراک، پوشاک کلیه هزینه‌های لازم نظیر هزینه تحصیل و ...

- تامین نیازهای عاطفی و روانی فرزند

- اعمالی مدیریت و اداره فرزندان

- تربیت مطلوب فرزندان

۳- الف) سایر نقش‌های مرد: مردان علاوه بر نقش شوهری و پدری در درون خانواده خویش در رابطه با اقوام و خویشان و حلقه‌های بعدی نیز دارای نقش‌ها و وظایفی می‌باشند. برخی از این نقش‌ها عبارتند از: نسبت به والدین فرزند، نسبت به خواهرزاده‌ها دایی، نسبت به برادر زاده‌ها عمو، نسبت به همسران خواهران همسر باجناب، و دهها نقش دیگر که عدم آشنایی از وظایف و عامل نبودن به آنها تاثیرات قابل توجهی بر خانواده وی خواهد داشت.

ب) نقش‌های زن خانواده

۱- ب) نقش همسری: نقش زن خانواده در مقابل مردش نقش همسری است. وقتی کسی این نقش را عهده‌دار می‌شود نسبت به شوهرش دارای وظایفی می‌گردد، برخی از این وظایف عبارتند از:

۱-۱- ب) برآورده نمودن نیازهای جنسی شوهر: یکی از هدف‌های اساسی ازدواج پاسخ‌گویی به نیازهای جنسی است. رضایت جنسی با میزان بالایی از رضایتمندی زناشویی مرتبط است. شادکامی کلی زندگی زوجین با کیفیت رابطه جنسی ارتباط دارد. بنابراین زنان برای اینکه یک زندگی رضایتمندی بین خود و همسرانشان بوجود آورند باید سعی نمایند در مسائل جنسی با همسران به توافق برسند. عدم توجه به این وظیفه گاهی چنان اثرات شدیدی دارد که طرفین را مجبور به جدایی می‌نماید.

۱-۲- ب) تامین نیازهای عاطفی شوهر: هماهنگونه که ابراز محبت شوهر بر زن واجب است. این عمل بر زن نیز واجب است. به عبارت دیگر جهت پایداری خانواده زن باید